

Л.І. Круглик

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ПРОФІЛЬНИХ КУРСІВ З ГЕОГРАФІЇ

Формування досвіду творчої діяльності як компоненту освіти є важливим завданням сучасної старшої школи. В умовах її профілізації з метою розвитку рис творчості у школярів при вивченні географічних курсів за вибором провідну роль відводять застосуванню методу проектів. Саме проектна технологія побудована на індивідуалізації навчально-виховного процесу і сприяє формуванню всіх основних складових досвіду творчої діяльності учнів. Це здатність творчого співробітництва, творчого мислення, здатність використання географічних знань у вирішенні навчальних проблем-проектів тощо.

Ключові слова: профілізація географічної освіти, творча діяльність, метод проектів, соціальна географія, сфера послуг, зв'язок як галузь.

L. Kruglyk

DEVELOPMENT OF SENIOR PUPILS' CREATIVE ACTIVITY BY MEANS OF PROFILE COURSES IN GEOGRAPHY

The formation of experience on creative activity as a component of education is an important task of modern senior school. In the conditions of its profiling, with the aim of creativity features development in schoolchildren while studying geographical elective courses, the leading role is given to the use of project-method. The project technology itself is based on individualization of educational process and promotes formation of all key components of pupils' creative experience. It is the ability of creative cooperation, creative thinking, the ability to use geographic knowledge in solving educational problems-projects.

Keywords: geographical education profiling, creative activity, project method, social geography, service sector, communication industry.

Вступ, постановка проблеми. У процесі соціально-економічних перетворень виникають проблеми, вирішення яких вимагає від людей не тільки глибоких знань, а й здатності самостійно, не традиційно, творчо вирішувати їх. У чинній системі шкільної освіти приділено недостатньо уваги такому пласту людського досвіду, як творча діяльність, тобто одному з компонентів змісту освіти взагалі і географічної зокрема.

Під *досвідом творчої діяльності* розуміють унікальний матеріально-духовний продукт, який перебуває у постійній взаємодії з іншими компонентами-знаннями про світ, досвідом застосування набутих знань (уміннями і навичками) та досвідом емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу. Функція досвіду творчої діяльності полягає не у

відтворенні вже накопиченої людством культури, а в її розвиткові й створенні нових елементів.

Провідну роль у формуванні досвіду творчої діяльності учнів відведено *методу проектів*. Цей метод не є принципово новим у світовій педагогіці. Його розробив американський філософ і педагог Дж. Дьюї у 20-ті роки ХХ ст. Теоретичною основою методу проектів стали його педагогічні концепції про навчання через діяльність. Ідея проектного навчання є визначальною у сучасних школах України. Спеціальні дослідження, присвячені освітнім технологіям, розкривають концептуальні положення організації проектної діяльності, її мету, завдання і зміст (О.М. Пехота, С.О. Сисоєва, В.В. Хименець, І.Г. Єрмаков, С.М. Шевцова – керівник авторського колективу вчителів ліцею міжнародних відносин № 51 м. Києва та інші). У зв'язку з модернізацією географічної освіти у школі до проектного навчання виникла зацікавленість у вчених і вчителів географії (О.М. Топузов, В.П. Корнеєв, Л.І. Круглик, Л.Б. Паламарчук, Г.М. Ісаєва, Н.А. Синя, Н.С. Пушкар та ін.). Активно проектні завдання реалізуються на географічних турнірах, олімпіадах, у роботі Малої АН (О.О. Жемеров, Л.М. Булава, Н.В. Бєскова, Л.О. Кухар тощо). Упровадженню методу проектів сприяє розміщення у нових підручниках і навчальних посібниках завдань типу: «Глобалізація і ми» - зустріч глобалістів і антиглобалістів; «Проблеми розвитку депресивних районів» [6]; «Пріоритети і перспективи розвитку сфери послуг» [5].

Метою даної статті є акцентування уваги вчених, методистів і вчителів на необхідності піднесення ролі творчої діяльності старшокласників як одного з компонентів освіти шляхом організації проектного навчання на основі використання різних методів шкільного дослідництва та різноманітних інформаційних джерел знань. Тому **завданням** цієї статті є вибір і обґрунтування теми для навчального учнівського проекту із запропонованого нами елективного курсу соціально-економічної географії України та розроблення методичних рекомендацій до його виконання і розкриття.

Виклад основного матеріалу. Сучасна соціально-економічна географія у шкільній освіті представлена двома курсами: економічної та соціальної географії України (як частини комплексного курсу «Географія України») та соціально-економічної географії світу. Соціальна географія вивчає територіальну організацію соціальних структур у конкретних суспільно-історичних і природних умовах. Її формування та розвиток в Україні забезпечили дослідження О.Г. Топчієва «Просторова організація територіальної системи» (1992), М.Д. Пістуна «Соціальна географія» (1993), «Основи теорії суспільної географії» (1996), Я.Б. Олійника, А.В. Степаненка «Вступ до соціальної географії» (2000) та інші. Завданням соціальної географії є дослідження рівнів соціального розвитку територій. Вони можуть бути комплексними, міжгалузевими і галузевими.

На думку М.Д. Пістуна, найактуальнішими науковими завданнями соціальної географії є: соціально-географічне районування, виявлення порайонних відмінностей у способі та рівні життя населення. Практичним завданням соціальної географії є розробка наукових основ ліквідації певних соціально-територіальних відмінностей у країні: деякі з них треба ліквідувати негайно (нормативне обслуговування населення закладами соціальної інфраструктури), інші – поступово (використання ручної та механізованої праці, недостатній рівень кваліфікації робітників і службовців тощо), а окремі з них необхідно підтримувати і розвивати (національні традиції, культурну спадщину, трудові навички населення тощо) [7]. А.П. Голіков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко підкреслюють необхідність урахування таких форм існування матерії, як «соціальний простір», «соціальний час», «соціальна сфера». Саме в соціальній сфері протікає соціальне життя. Тут реалізуються потреби та інтереси соціальних груп і спільностей, відносини суспільства й особи. Соціальна сфера охоплює умови життя людей, систему освіти, охорони здоров'я, культуру, соціальне забезпечення тощо [2].

Ще у 90-ті роки відбулися зміни у назві шкільних курсів географії. Програми і підручники були вдосконалені на основі «наскрізних» напрямів, які

нині пронизують усю географічну науку: економізація, екологізація, соціалізація. У незалежній Україні Концепція географічної освіти складалася авторськими колективами, які очолювали А.Й. Сиротенко (Інститут педагогіки АПН України) та П.Г. Шищенко (Київський національний університет імені Тараса Шевченка). В ній була посилена увага до *глобалізації, гуманізації, гуманітаризації, диференціації* навчального матеріалу в залежності від вікових можливостей учнів, практичної спрямованості навчального предмета.

За навчальним планом шкільної освіти в Україні з 2010-2011 н. р. передбачено запровадження профільного навчання у старшій школі (10-11 класи). *Рівень профільної підготовки* у шкільній географічній освіті пов'язаний з подальшою професійної природничо-науковою або суспільно-політичною діяльністю. Саме до цієї групи курсів відносяться також курси за вибором (елективні). Їх основні функції полягають у поглибленні і розширенні змісту профільних предметів або забезпеченні профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання. У Концепції профільного навчання географії передбачено науково-технічне обґрунтування організації навчально-виховного процесу, напрями профілізації та зміст профільних курсів відповідно до них, науково-методичні та дидактичні особливості профільного навчання географії (зміст, технології, контроль, корекція та рівневе оцінювання навченості учнів) [4].

Аналіз діючих шкільних програм і досвіду викладання географії у 9-10-х класах показує, що розвиток *пізнавального інтересу* учнів до проблем соціального характеру вимагає поглиблення змісту соціальної географії у курсах соціально-економічної географії України і світу. До питань, які потребують поглиблення й осучаснення у профільних курсах географії, відноситься розкриття рис ринкової економіки, до якої прагне Україна і яка сприяла осучасненню господарської діяльності, вільної торгівлі, удосконаленню галузей сфери послуг. В економіці розвинених країн провідну роль відіграє *третинний сектор - сфера послуг* (понад 60% ВВП), частка промисловості вторинного сектора (обробної промисловості) поступово

знижується, а частка первинного сектора – сільського, лісового господарства, гірничодобувної промисловості - мінімальна.

Частка зайнятих у невиробничій сфері (сфері послуг) в Україні складає біля 50% економічно активного населення (трудових ресурсів). Практично новими для населення України є послуги, пов'язані зі страхуванням, банківськими справами тощо. Дуже змінилися послуги в охороні здоров'я, харчуванні. Навіть діти починають розуміти, з чого складаються послуги житлово-комунального господарства і скільки вони коштують. Ясно, що для вивчення комплексу сфери послуг та поглиблення соціальних знань, які є провідними в інших темах соціально-економічної географії, необхідно розробляти спеціальні курси для профільної школи [5].

Отже, основна мета елективного курсу «Соціально-економічна географія України» - дати учням знання про нові напрями розвитку соціальної географії в умовах формування ринкової економіки, про її загальнотеоретичні основи, методи дослідження, структуру і особливості побудови соціального комплексу та її провідної сфери – обслуговування і споживання. Завданнями курсу є: поглиблення і систематизація знань, отриманих на рівні державного стандарту; посилення розкриття прикладного значення соціально-географічних знань.

У даній статті пропонуємо розглянути методичні особливості вивчення теми «Зв'язок як складова сфери послуг: значення, структура, географія» на основі організації проектної діяльності учнів. Це пояснюється тим, що, по-перше, у більшості шкільних навчальних посібників і підручників зв'язок як галузь тільки називається і майже не характеризується; по-друге, зв'язок як галузь сучасного господарства виконує важливі економічні й соціальні функції; він забезпечує передавання інформації, сприяє зближенню найвіддаленіших територій і, по-третє, прогрес інформаційно-комунікаційних технологій відкриває великі можливості для приватних осіб і компаній ефективно і творчо вирішувати економічні й соціальні проблеми.

Проте без сучасного підручника, який орієнтує учнів не на заучування навчального матеріалу, а на його усвідомлення, на формування мотивів учіння,

самостійності у здобуванні знань, відповідального і творчого ставлення до навчання, реалізувати мету і поставлене завдання буде проблематичним [1].

Вихідні теоретичні позиції проектного навчання:

- у центрі уваги навчання – учень, у якого розвиваються творчі здібності;
- освітній процес будується не в логіці шкільного курсу географії, а в логіці діяльності, яка має особистісне значення для учня, що підносить його мотивацію у навчанні;
- індивідуальний темп роботи над проектом забезпечує вихід кожного школяра на свій рівень розвитку;
- глибоке засвоєння базових соціально-географічних знань за рахунок їх використання у різних навчальних ситуаціях [3].

Саме тому метод проектів сприяє формуванню всіх основних компонентів досвіду творчої діяльності учнів. Це здатність творчого співробітництва, творчого мислення, здатність використання географічних знань у вирішуванні навчальних проблем – проектів. Організація навчальної проектної діяльності під час вивчення соціальної географії передбачає:

- розроблення структури проектної діяльності, починаючи з вибору і обґрунтування навчальної теми; визначення мети навчальних завдань, навчальних дій учнів; передбачувані наслідки діяльності; розроблення методики розкриття навчального проекту, тобто технології проектної діяльності, що пов'язане з визначенням методів, форм організації пізнавальної діяльності учнів (індивідуальної, групової), визначенням засобів навчання (класичні, традиційні – друковані, наочні, статистичні, інформаційно-комунікативні (комп'ютерні));
- визначення управлінських дій учителя для обговорення тем навчальних проектів, створення груп учнів за рівнем підготовленості до майбутньої творчої роботи, визначення дослідницьких завдань, відповідної літератури, обговорення з учнями форм представлення результатів проектної діяльності, консультації учнів-дослідників, оцінка власної діяльності з педагогічного керування діяльністю школярів, урахуваючи їхні оцінки).

Отже, *метою* обраного проекту є: формування знань про склад, структуру і значення видів зв'язку в економічному і соціальному житті населення України; формування і розвиток умінь оцінювати рівень та значення галузі зв'язку через урізноманітнення та поширення його послуг для населення. *Завдання* проекту полягають у тому, щоб: навчити учнів самостійно шукати необхідну інформацію про зв'язок та його послуги, використовуючи різноманітні джерела; обмінюватися інформацією та обґрунтовувати і доводити свою точку зору; розвивати вміння складати схему-модель про структуру галузі зв'язку, прогнозувати перспективи її розвитку, аналізувати та оцінювати власні творчі й ділові можливості.

Етапи реалізації проекту: 1. Презентація теми навчального проекту. 2. Визначення кількості груп і учасників у них, розподіл функціональних обов'язків між членами кожної групи. 3. Обговорення джерел інформації, планів і способів діяльності. 4. Робота у групах над виконанням проекту: збирання інформації; аналітична робота із зібраним матеріалом; консультації учителя і корекція здобутих знань; подальший пошук інформації; узагальнення і оформлення матеріалів дослідження. 5. Презентація (захист) проекту. 6. Підведення підсумків. 7. Рефлексія (самооцінювання того, що зроблено).

Напрямок роботи груп:

1 група розкривала значення зв'язку як сфери обслуговування та його сучасну структуру. Були охарактеризовані такі нові напрями інформаційних технологій, як інформаційна комерція, дистанційне навчання, телеробота, телемедицина, будівельні інформаційні послуги тощо. Із сучасних галузей електров'язку швидкого поширення набув факсимільний, який телефонними каналами за допомогою телефаксу передає листи, фотографії, документи на паперових носіях. Високі темпи розвитку телекомунікацій (волоконно-оптичний зв'язок, який забезпечує відеозображення, конференц-спілкування тощо), сотового зв'язку (мобільного) на основі супутниково-космічних комунікацій, Інтернету (електронна пошта – обмін інформацією між людьми, електронними документами; спеціальні альтернативні програми для

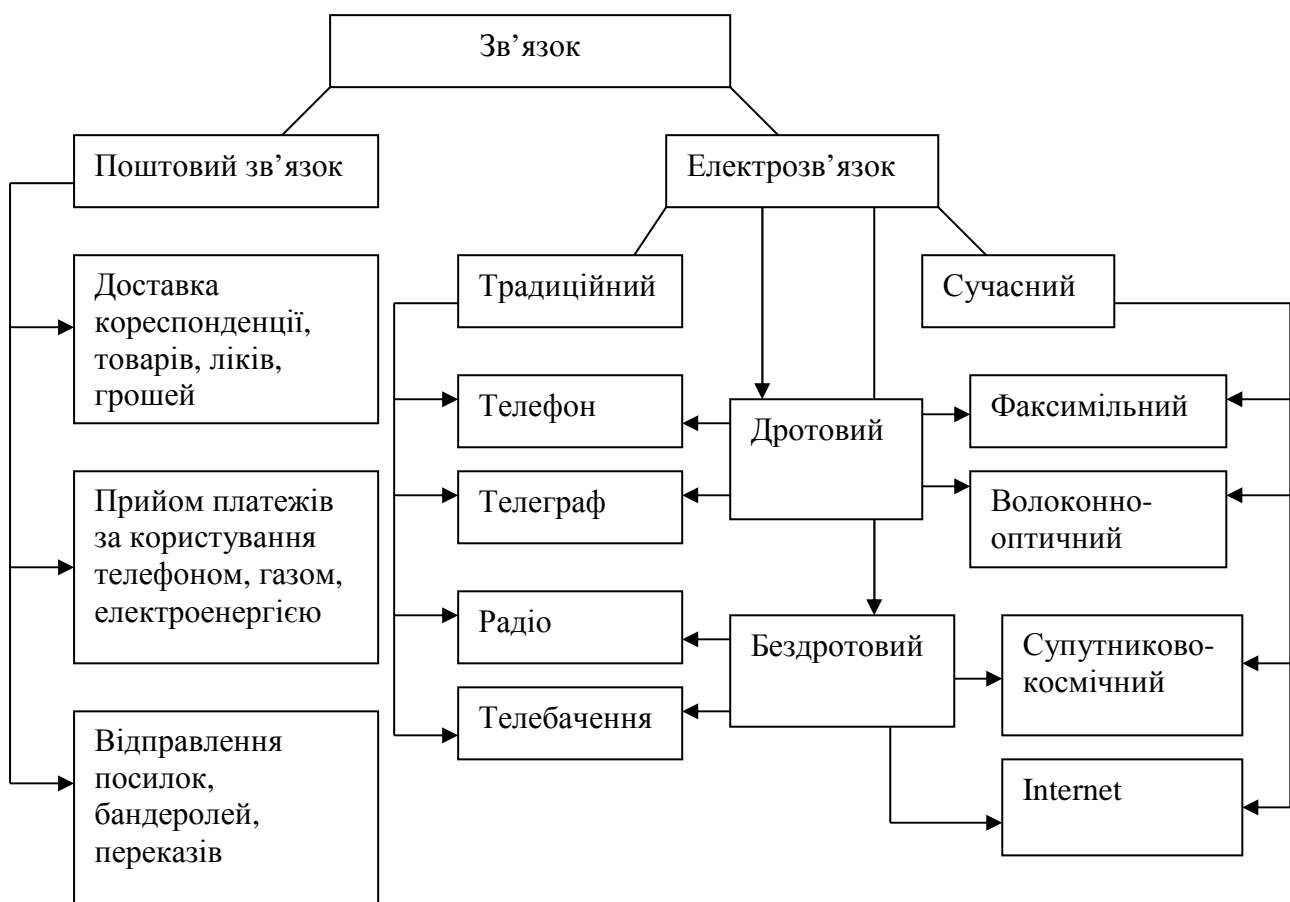
спілкування – ICQ, Skype) є основою процесу глобалізації. У ході розвитку інформаційно-комунікаційних технологій зв'язок перетворився на складну сферу послуг і має чітку структуру.

2 група досліджувала проблему розвитку мобільного зв'язку та Інтернету в Україні. Інтернет є найшвидшим і найефективнішим джерелом інформації. Використання комп'ютерів поліпшує якість послуг, підвищує продуктивність праці. Кількість користувачів Інтернету постійно зростає. Це обмін електронною інформацією, використання програм для альтернативного спілкування (ICQ – програма для обміну повідомленнями в реальному часі). Кількість абонентів мобільного зв'язку в Україні постійно зростає. Розширюється і мобільний ринок, на якому нині працює сім потужних операторів. Найбільші з них «Київстар», «МТЗ», «Лайф», «Білайн». Висновок: розвиток інформаційно-комунікативних технологій, як і в усьому світі, стає рушійною силою економічних, соціальних і технологічних змін.

3 група провела дослідження про особливості сучасного розвитку поштового зв'язку. Об'єктом вивчення був центр поштового зв'язку шляхом безпосереднього спілкування з його співробітниками. Встановлено, що нині у такому центрі працює близько 300 осіб і це переважно жінки. Найбільшу групу становлять листоноші (до 180 осіб). Завдяки їм пошта виживає. Особлива робота пов'язана з обслуговуванням пенсіонерів, адже багатьом з них листоноші доставляють не лише кореспонденцію і пенсію, а й найнеобхідніші товари, продукти, ліки, приймають платежі за користування телефоном, електроенергією, газом, а ще й відправляють посилки, бандеролі, перекази. Доставляють пошту абонентам не 3-4, а 5-6 разів на тиждень. Пошта зараз надає чимало нових послуг: фотопослуги, кур'єрська доставка - посилки, передачі до будь-якого центру України. А ще є такі послуги, як пріоритетні відправлення, термінові перекази (одержують за 3 години), організація передплати на періодичні видання. Отже, поштовий зв'язок є простим, поширеним і зручним. Він діє з давніх часів (кур'єрська пошта) і існує донині.

Це були групові завдання. Проте всі учні добирали інформацію та обґрунтовували думку експертів у галузі телекомунікацій, про майбутнє зв'язку, яке належить бездротовим технологіям – радіозв'язку [2]. Усі проектні дослідження були систематизовані, узагальнені й представлені для захисту на заключному уроці з теми «Розвиток сфери послуг». Після доповідей, демонстрації відеоматеріалів розглядали і оцінювали схему «Структура зв'язку». Варіанти схем пропонувала кожна група. Експерти (учні) разом з учителем вибрали найдосконалішу - схему-модель «Зв'язок як галузь сфери послуг» (рис.).

Рис. Схема-модель «Структура зв'язку. Зв'язок як галузь сфери послуг»

Після підведення підсумків на заключному етапі учні оцінюють роботу над проектом (рефлексія), що може бути у вигляді анкетування або відповіді на запитання: «Чи сподобалась тобі робота над проектом?».

Учителі, які використовують метод проектів у процесі навчання, відмічають в учнів стабільне зростання самостійності у здобуванні знань і вмінь

працювати з різними джерелами інформації. Крім того, проектна діяльність у багатьох типова «середніх» учнів відкриває лідера, який вміє організувати роботу в групі, здатний довести свою правоту, спираючись на самостійно одержані факти. Важливою умовою ефективної організації проектної діяльності у навчально-виховному процесі з географії у старших класах є використання сучасного підручника та його нових рубрик «Це цікаво», «Доведіть чи спростуйте», «Запитання і завдання для самоконтролю» [6].

Висновки. Профілізація навчання у сучасних школах України має бути забезпечена якісними підручниками, навчальними посібниками, методичними розробками для організації самостійної роботи учнів під час поглибленого вивчення елективного курсу «Соціально-економічна географія України». Це пояснюється піднесенням науково-теоретичної і практичної значущості підготовки школярів до життя та діяльності у сучасному суспільстві. Саме застосування проектної технології, побудованої на індивідуалізації освітнього процесу, розвитку творчості школярів, стає поширеним у викладанні профільних курсів. На даному етапі проблема потребує широкого обговорення освітянами та обміну досвідом учителів, які викладають профільні курси у старшій школі.

Рецензент - доктор педагогічних наук, професор М.Г. Криловець

Література:

1. Гельфман Э.Г., Холодная М.А. Психодидактика школьного учебника. Интеллектуальное воспитание учащихся. – СПб: Питер, 2006. – С. 25–27.
2. Голюков А.П. та ін. Вступ до економічної і соціальної географії: Підруч. / А.П. Голюков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. - К.: Либідь, 1996. – С. 227–232.
3. Захаров А.Г. Метод проектов в обучении географии как основа усвоения учащимися опыта творческой деятельности // Современные технологии в обучении географии: Колл. монограф. / Под ред. В.П. Соломина. – СПб : РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. - С. 153–156.
4. Концепція навчання географії в профільній школі // Географія та основи економіки в школі. – 2009. - № 7-8. – С. 3-5.
5. Круглик Л.І., Паламарчук Л.Б. Вивчення проблем соціальної географії в школі. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2001. – 138 с.

6. Паламарчук Л.Б. Географія: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закладу: профільний рівень / Л.Б. Паламарчук, Т.Г. Гільберг, В.В. Безуглий. – К.: Генеза, 2010. - 304 с.

7. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 1996. – 230 с.

8. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. - К.: К.І.С., 2003. – 296 с.

9. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. - Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2001. – 744 с.

Л.И. Круглик

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯЛЬНОСТИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ СРЕДСТВАМИ ПРОФИЛЬНЫХ КУРСОВ ПО ГЕОГРАФИИ

Формирование опыта творческой деятельности как одного из компонентов образования является актуальным заданием современной старшей школы. В условиях ее профилизации с целью развития черт творчества у школьников при изучении географических курсов по выбору ведущую роль отводят применению метода проектов. Именно проектная технология построена на индивидуализации учебно-воспитательного процесса и способствует формированию всех основных составляющих опыта творческой деятельности учащихся. Это способность творческого сотрудничества, творческого мышления, способность использовать ранее приобретенные географические знания в решении учебных проблем-проектов.

Ключевые слова: профилизация географического образования, творческая деятельность, метод проектов, социальная география, сфера услуг, связь как отрасль.